

RECENSIES & SIGNALEMENTEN

HENDRIK CONSCIENCE HERDACHT

LUDO STYNEN

Kris Humbeek, Kevin Absillis, Janneke Weijermars (red.) m.m.v. Valerie Rousseau en Maxime van Steen, *De Grote Onleesbare. Hendrik Conscience herdacht* Gent, Academia Press, 2016, 560 pp., ill., ISBN 9789038226248.

In de zomer van 1912 was Antwerpen het decor voor één van de grootste feesten die het land ooit inrichtte voor een schrijver (en niet alleen voor een schrijver). 100 jaar Hendrik Conscience was een hulde waar alle lagen van de bevolking bij betrokken waren. In de nieu-

we, fraai geïllustreerd uitgegeven bundel studies over de auteur, *De Grote Onleesbare*, hebben Germa Greving en Jo Tollebeek ruim aandacht voor dit feest. Paraferalia als Consciencekaas en Consciencezeep en wat al meer tot de grote praalstoet met namaakridders waren op het grote publiek gericht. Daarnaast waren er de voordrachten, artikels en een grote tentoonstelling die het door de schrijver belichaamde verleden en de met hem verbonden Vlaamse herleving moesten doortrekken naar een toekomst, waar de Vlaamse universiteit het eerste punt op de agenda was. Een janusmoment, toen in 1912, toen behoud en vooruitgang, traditie en vernieuwing elkaar in evenwicht hielden.

In 2012 werd het eeuwfeest van Louis Paul Boon gevierd met twee tentoonstellingen. Boon stond ooit, zo wordt beweerd, dicht bij een Nobelprijs, was bekend van tv, maar zijn naam was in 2012 al een heel eind weggedeedsterd, zijn werk nauwelijks nog in de handel. Van Boonbrood of een praalstoet was al helemaal geen sprake. Voor 200 jaar Conscience was er eigenlijk niets voorzien. Dat de zeer gedeeltelijke biografie van Conscience, die de onfortuinlijke Karel Wauters niet kon voltooiën, in dat jaar verscheen, was bijna een toevallige samenloop van omstandigheden.¹ Slechts dankzij een initiatief van Piet Couttenier gebeurde er uiteindelijk toch nog wat. Een tweedaags colloquium in Antwerpen en Brussel, op 3 en 4 december 2012, omkaderd met een voorlezing uit *Geschiedenis mijner jeugd* en een afsluitende voordracht.² Wie erbij was, die totaal uitgerogende dag, herinnert zich ongetwijfeld nog de conférence van Geert Van Istendael, 's avonds in het Letterenhuis. Neergedaald vanuit zijn ivoren toren van zelfgenoegzaamheid – in hoeveel talen is hij eigenlijk vertaald? – verklaarde hij de

— 1 K. Wauters, *Hendrik Conscience. Van geboorte tot Leeuw, 1812-1838*, Antwerpen, ASP/Letterenhuis, 2012, ill, 296 pp.

2 De teksten van het colloquium werden eerder gepubliceerd door Piet Couttenier en Walter Verschuere, *Hendrik de Veroveraar. De wereld van Conscience/Conscience in de wereld (1812-2012)*, in: *Verslagen en Mededelingen van de KANTL*, vol. 123, 2013, nr. 2-3, ill., 453 pp.

feesteling van de dag morsdood. En dat vond hij maar goed ook. Want wie was eigenlijk die Conscience? Het klonk als Nigel Farage over Herman Van Rompuy. Om zijn betoog kracht bij te zetten, verklaarde Van Istendael meteen dat hij nooit een boek van de oude schrijver had gelezen. *Faut le faire*. Onleesbaar dus, die Conscience. Bij Academia Press verscheen ondertussen *De Grote Onleesbare*, een bijzonder interessante aanvulling bij de teksten van het colloquium, met niet alleen in de titel een duidelijke verwijzing naar de boze feestredenaar. Het deed me plezier te kunnen merken dat ook anderen zich aan de feestredenaar hadden geërgerd, en dat zij redenen te over hadden om het werk van de man die zijn volk leerde lezen opnieuw ter hand te nemen.

Absillis en Humbeek tekenen voor de inleiding, *De man wiens volk hem niet meer wil lezen*. Al wordt af en toe wel verwezen naar bijdragen die dieper ingaan op wat toevallig wordt aangeraakt, en al worden op het einde de andere artikels kort geïntroduceerd, toch overstijgt deze eerste, bijzonder lange tekst het concept inleiding. Het is een intraliterair receptieonderzoek dat een interessante kijk geeft op een aantal hoofdfiguren en hoofdteksten uit de Vlaamse literatuur in een onderling verband. Vermeylen, Claes, Brulez, Gijsen, Gilliams, Walschap, Boon, Claus en Mortier komen aan bod en de woorden van de laatste maken duidelijk dat Conscience sinds de politieke wederopstanding van Vlaanderen verstrikt is geraakt in een ideologische strijd en zijn literaire nalatenschap het voorwerp is geworden van ideologische projectie. Dat de literaire houdbaarheidsdatum van Conscience overschreden is, net als die van de meeste geconsacreerde auteurs van Gezelle tot Michiels, daarover willen ze geen discussie. Maar de bundel, zo stel-

len de inleiders, gaat opnieuw de confrontatie aan met de teksten en bestudeert het “fenomeen ‘Conscience’ (...) om beter te begrijpen hoe wij, laatmoderne Vlamingen (Belgen, Europeanen en wereldburgers), geworden zijn wat we zijn, met alles wat daar goed en slecht aan is en in elk geval zonder de pseudo-zelfgenoegzaamheid die de echte confrontatie of kritische dialoog met het eigen verleden nogal schijterig uit de weg gaat.” (p. 102)

De Grote Onleesbare is een onevenwichtig boek. Lange en korte bijdragen volgen elkaar in willekeurige volgorde. Sommige teksten zijn misschien wat te wijdlopig. Maar het was de samenstellers er duidelijk om te doen een aantal nieuwe invalshoeken aan te bieden en aan te zetten tot een nieuwe lectuur. Dat ze de medewerkers niet in een keurslijf dwongen, is in dat opzicht een goede zaak. Het strekt de redactie overigens tot eer dat ze er in zijn geslaagd om de bijdragen ook onderling naar elkaar te laten verwijzen. Ik bespreek kort de bijdragen die inzoomen op specifieke romans, daarna de artikels die eerder een externe invalshoek nemen.

Humbeek vraagt zich heel concreet af hoe ‘modern’ *De Kerels van Vlaanderen* kan worden genoemd. Met veel aandacht voor de politieke context leest hij het werk als een *roman à thèse* die de liberale Belgische natiestaat op de korrel nam, als “het product van een geschokt vertrouwen in het Belgische systeem” (p. 153), o.m. omdat Leopold II noch voor de Vlaamse beweging, noch voor de sociale kwestie interesse had. Volgens Humbeek was de roman bedoeld als schrikbeeld voor zowel het Belgische establishment als de Vlaamse beweging, en was het een aansporing om het harmonisch samenleven van Vlamingen en Franstaligen binnen de rijksgrenzen niet in gevaar te brengen maar te optimaliseren.

Absillis doorprikt de sterk eenzijdige he-

dendaagse beeldvorming over de reactionaire en eng-Vlaamse Conscience door diens zogezegd meest reactionaire boek *De Boerenkrijg* een lezing te geven die het verdient. Daaruit blijkt dat de schrijver helemaal niet antimodern was, hij was alerminst tegen de scheiding van kerk en staat of tegen burgerlijk-kapitalisme of tegen volksemanicipatie. Zonder veel moeite weet Absillis de roman ook een postkoloniale roman te noemen die de gewelddadige en totalitaire neigingen aanklaagt van een arrogant rijk dat meent het patent op de absolute moderniteit te hebben.

In wat een aanvulling lijkt op Luc Renders' bijdrage aan het colloquium van 2012 heeft Willem Van den Berg het over de schrijf-, illustratie- en publicatiegeschiedenis van *Batavia*, de roman die Conscience speciaal voor de Nederlandse markt schreef en die daar niet eens gerecenseerd werd. Jammer genoeg heeft hij, of zijn er, geen verkoopcijfers. Paul Pelckmans analyseert de Felix Roobeeckromans als een kritiek op het sensitivisme waarmee Conscience zijn werk tot in de marges van de moderniteit bracht.

Ook over een concrete tekst handelt de bijdrage van Jan Dewilde die de schrijver meteen ook een andere culturele omgeving binnenleidt. Hij belicht de samenwerking met de componist Miry om *Een pilgrim in de woestijn* om te werken tot het operalibretto *Een dichter en zijn droombeeld*. Hij constateert daarbij dat de schrijver zich bescheiden opstelde en ondanks zijn bewondering voor Wagner toch de voorrang gaf aan de componist en de muziek. Dat deze bijdrage een (weliswaar hier en daar anders aangepakte) *makeover* is van een artikel dat Dewilde samen met Adelheid Ceulemans publiceerde in KANTL-nummer met de colloquia van 2012 blijkt zelfs niet uit zijn bibliografie.

Conscience was een geëngageerd schrijver

die meende te weten wat goed was voor zijn volk en Hans Vandevoorde analyseert de wijze waarop hij herbergen en hun publiek beschreef met weinig meer dan een summiere weergave van de interieurs, hoe hij stelling nam tegen alcoholmisbruik en vooral tegen de zedenbedervende werking van steden, Brussel in de eerste plaats. In de marge daarvan geeft hij ook enkele kenschetsende biografische details. De algemene gedachte dat Conscience oud en out is, wordt niet alleen in de al vermelde artikels genuanceerd of ronduit tegengesproken, Christian Berg vindt in de aandacht van de bij uitstek moderne Eekhoud reden genoeg om toch twee keer te lezen vooraleer de schrijver als onleesbaar af te wijzen. Hij benadrukt de onverwachte parallellen tussen Conscience en zijn eerste biograaf Georges Eekhoud en wijst op de invloed van en de reminiscenties aan Conscience in Eekhouds werk. Centraal in zijn vergelijking staat '*l'intensité de sentiment*' dat de erg verschillende auteurs gemeen hadden.

Naast de aanpak van concrete teksten, zijn de eerder externe invalshoeken het opvolgen waard. Ze plaatsen de schrijver van *De Leeuw* in een veel ruimere socio-culturele en zelfs economische context. Wilken Engelbrecht onderzocht met boeiend resultaat de Tsjechische vertalingen. De eerste vertalingen hadden een voorbeeldfunctie: de reactie tegen het Franse cultuurimperialisme spiegelde de strijd tegen de dreigende dominantie van het Duits. Vervolgens was het Vlaamse werk interessant voor de clerus die streefde naar verheffing van de katholieke arbeiders en boeren. *De Leeuw* werd pas vertaald toen Hitler begon te dreigen en strijdbaar nationalisme aan de orde was. De keuze van de teksten en de aard van de vertalingen is in dat alles bijzonder gerelateerd aan de complexe Tsjechische situatie. Lisa

Kuitert gaat in op de ramsj praktijken in het Nederland van de laatste decennia van de 19de eeuw en besluit dat naast Consciences officiële uitgever Sijthoff het vooral Bolle was die de Nederlanders zijn werk deed kopen. Joep Leerssen ziet parallellen tussen Ernest Claes en Conscience en merkt op dat orale cultuur vaak het reoraliseren van teksten is. Met een lange voorgeschiedenis van de Vlaamse film als achtergrond benadert Bjorn Gabriëls alle Conscienceverfilmingen, de Vlaams-activistische en de belgicistische, die met eerbied voor de tekst en de andere.

Omdat Conscience dus lang geleden al onleesbaar lijkt te zijn geworden, zo stelt Beyen, werd in Charles de Costers wel leesbare *Tijl Uilenspiegel* een alternatieve held voor de Leeuw gezocht en gevonden. Pol De Mont maar vooral Teirlinck en Jeanne De Bruyn voerden hem ten tonele, recycleerden en actualiseerden het werk in hun eigen fictie. Ook Hugo Claus werkte met Uilenspiegel, rekende af met de romantisch flamingantische traditie, zo leek het wel, in *Het verdriet van België* maar verfilmde kort daarna *De Leeuw van Vlaanderen*. Erg terecht, ten slotte, wijst Ceulemans erop dat Conscience echt niet de enige was in die verre begindagen. Hij en Door Van Ryswyck creëerden samen de Vlaamse literaire ruimte en hun populariteit en carrières verliepen parallel maar hun aanvankelijke vriendschap hield geen stand tegen de competitie en de persoonlijke ambities.

Schilderijen bekijken met een *period eye*, in een poging te zien wat tijdgenoten van bijvoorbeeld zestiende-eeuwse kunstenaars zagen, lezen in schilderijen die voor de meesten van ons een gesloten boek blijven is een bijzonder lastige opdracht. Lezen met een *period eye* is, ondanks de op een eerste gezicht vaak zo eenvoudige verhalen, al even moeilijk. De codes van

de tijd zijn niet meer vertrouwd, het referentiekader dient te worden bestudeerd. Bovenal moet men de bereidheid hebben, en het geduld om zich daarin in te werken. Het is de niet geringe verdienste van veel van de bijdragen in *De Grote Onleesbare* om, aarzelend soms, dergelijke verkenningen te ondernemen, het is ook de wijze waarop Piet Couttenier in het laatste artikel suggereert om naar Consciences portrettingen van figuren te kijken, want die verschilden nauwelijks van die in de belangrijke romans in de andere Europese talen, en zijn internationaal publiek waardeerde hem daarom, niet alleen als schrijver, maar als kunstenaar.

De Grote Onleesbare brengt niet alleen nieuwe inzichten, de bundel boort ook onontgonnen terrein aan. In wetenschappelijk onderbouwde maar vlot leesbare teksten wordt niet alleen Conscience maar ook een aantal andere auteurs behandeld, die daarmee terecht komen in een traditie waarmee ze hadden willen breken. Daarmee is het boek een belangrijke bijdrage aan de studie van de man die zijn volk leerde lezen én van de Vlaamse literatuur, en tegelijk een aanzet tot het (eindelijk?) (her)lezen van Consciences oeuvre. Johan Vanhecke, die enkele jaren na de voortijdige dood van Wauters zijn opwachting maakte als nieuwe Consciencebiograaf, kan en zal beslist voordeel halen uit de massa interessant materiaal. Alle lof dus voor de redactie, en voor de medewerkers, voor deze gewetensvolle omgang met Conscience, los van enig vooroordeel, al heb ik nog vragen bij de aanwezigheid van het derde redactielid waarvan behalve de naam op de cover en één bibliografische vermelding nergens een spoor is te vinden.